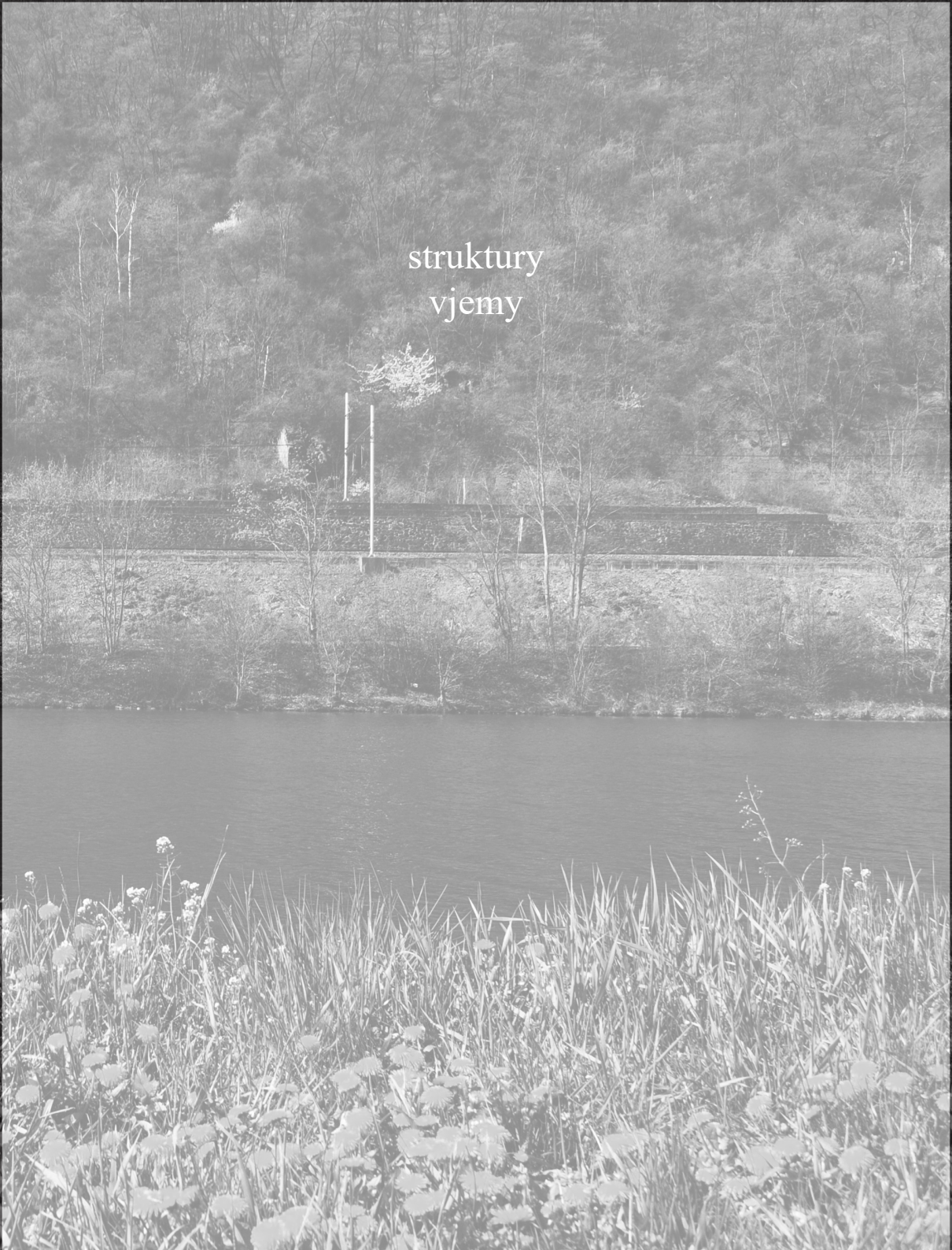

strukтуры
vjemy

Struktury – vjemy

Bakalářská práce

Studijní program:

B8208 Design

Studijní obor:

Design prostředí

Autor práce:

Markéta Doležalová

Vedoucí práce:

MgA. Petra Vlachynská
Katedra umění

Zadání bakalářské práce

Struktury – vjemy

Jméno a příjmení: **Markéta Doležalová**
Osobní číslo: A17000038
Studijní program: B8208 Design
Studijní obor: Design prostředí
Zadávací katedra: Katedra umění
Akademický rok: **2020/2021**

Zásady pro vypracování:

Bakalářská práce se věnuje tématu dotyku vody a krajiny, hranici vodního toku. Zamýšlí se nad významy pomíjivosti a křehkosti ve vztahu k proměnám Vltavy v části obce Husinec-Řež. Nahlíží tak na místo ve vztahu k minulosti, k místu jako k povodňové oblasti, na samotný vodní tok jako na přírodní živel. Mapuje dané prostředí a snaží se skrze svůj osobní pohled poukázat na místo formou prostorových objektů, fotografií a grafik.

1. Koncept
2. Vizualizace, fotodokumentace, videodokumentace
3. Průvodní teoretická zpráva v pevné vazbě, včetně zadání práce a prohlášení o autorském právu. Zpráva obsahuje mezi jinými úvod, přehled literatury a zdrojů, výsledky a diskuzi a řídí se specifikacemi v dokumentu „Požadavky na vypracování bakalářské práce – KUM“. Zdroje musí být citované dle Směrnice rektora TUL č. 5/2018.
4. Elektronická podoba všech částí bakalářské práce (akceptovatelné formáty pdf, pdf/A).
5. V systému STAG (Moje studium-Kvalifikační práce-Doplnit údaje o práci) vložit veškerá data o práci a soubor obsahující kompletní výkresovou i textovou dokumentaci, průvodní zprávu, technickou zprávu a doplnit související textová pole.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

Jazyk práce:

tištěná/elektronická

Čeština

Seznam odborné literatury:

BACHELARD, Gaston. *Poetika prostoru*. Malvern, 2009. AJVAZ, Michal. HAVEL, M. Ivan. *Prostor a jeho člověk*. Vesmír, 2004.

MORGANOVÁ, Pavlína. *Procházka akční Prahou/akce, performance, happeningy 1949–1989*. Praha VP AVU, 2014.

SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Argo. Dokořán, 2007.

KRATOCHVÍL, Petr. (ed.). *Architektura a veřejný prostor*, Praha: Zlatý řez, 2012.

KORBIČKA, Pavel (ed.). *Prostory – úvahy – autobiografie – rozhovory*. VUTIUM Brno, 2019.

KA-SHIANG, Liu. *Očima malé poletuchy*. Mi:Lu Publishing s.r.o., 2014.

Vedoucí práce:

MgA. Petra Vlachynská

Katedra umění

Datum zadání práce:

22. února 2021

Předpokládaný termín odevzdání:

28. května 2021

Ing. arch. MgA. Osamu Okamura
děkan

L.S.

doc. MgA. Jan Stolin
vedoucí katedry

V Liberci dne 22. února 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

25. května 2021

Markéta Doležalová

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala vedoucí mé bakalářské práce MgA. Petře Vlachynské za odborné vedení práce a cenné rady během konzultací. Stejně tak bych chtěla poděkovat doc. MgA. Janu Stolínovi za podnětné myšlenky, praktické rady a čas, který nám během studia věnoval. Dále všem ostatním vedoucím a vyučujícím, za jejich trpělivost a předání mnoha cenných rad a vědomostí. Mým spolužákům a kamarádům, kteří mi byli oporou a podporou i cennou kritikou a radou při celém mém studiu.

Obrovské díky patří také mé rodině za podporu a trpělivost při studiu, za předané informace a vzpomínky z místa bydliště, které jsem mohla využít k tématu mé bakalářské práce.

Abstrakt

Bakalářská práce se věnuje tématu dotyku vody a krajiny, hranici vodního toku. Zamýšlí se nad významy pomíjivosti a křehkosti ve vztahu k proměnám Vltavy v části obce Husinec-Řež. Nahlíží tak na místo ve vztahu k minulosti, k místu jako k povodňové oblasti, na samotný vodní tok jako na přírodní živel. Mapuje dané prostředí a snaží se skrze můj osobní pohled poukázat na místo formou prostorových objektů, fotografií a grafik.

Klíčová slova

Krajina, voda, vodní tok, řeka, břeh, křehkost, pomíjivost, hranice, linie, objekt, environmentální umění, land art, vztah, místo, pozorování, vnímání

Abstract

The bachelor's thesis deals with the topic of contact between water and landscape, the boundaries of water flow. Thinks about the meanings of transience and fragility in relation to the changes of the Vltava in the part of the village Husinec-Řež. Looks at the place in relation to past, to the place as a flood area, to the watercourse itself as a natural element. Thesis maps that environment and tries to point out the place through my personal view in the form of spatial objects, photographs and graphics.

Keywords

Landscape, water, water flow, river, bank, fragility, transience, border, line, artifact, environmental art, land art, relationship, place, observation, perception

Obsah

Úvod 20

Husinec-Řež, historické zmínky 22

Místní pojmenování, prostor, prostředí 23

Krajina a její vnímání 25

Prvky v krajině 27

Vztah k místu, dotyk místa 31

Environmentální umění, Land art 35

Umělci 36

Praktická část 50

Průběh práce 52

Závěr 65

Seznam použité literatury 67

Seznam dalších zdrojů 68

Úvod

Bakalářská práce je věnována prostředí Povltaví, místu v části obce Husinec-Řež, břehu řeky a krajině. Místo, ke kterému cítím nějaký hlubší vztah, prostředí, na které pomíjivým pohledem nahlížím z projíždějícího vlaku. S myšlenkami, jak na tento prostor pohlíží ostatní. Jestli vůbec. Zajímá je, co se odehrává na druhé straně? Zajímá mě, co se děje o kus dál? Z druhé strany na mě tento břeh působí místy prázdně, křehce, pomíjivě. Vnímám to tak i z pohledu ve vztahu k minulosti a prostředí povodňové oblasti.

Na stranu druhou, místo vnímám jako velmi klidné, myšlenkově srovnávací. To jsem si uvědomila a uvědomuji stále. Čím dál tím více.

Právě řeka a toulky kolem je to, co mě svým způsobem uklidňuje. Místem, kde ráda čerpám, naslouchám, rozjímám a užívám si všech těch rozmanitých vjemů. Rozmanitost. To je tím symbolickým pojmenováním, popisem prostředí. Prostředí, ve kterém se střídá ruch projíždějících cyklistů s povely pejskařů venčících své čtyřnohé mazlíčky, občasné zvuky odstřelů skály z místního kamenolomu, cinkot padajících závor, právě projíždějící nákladní vlak, který v pomalejším tempu střídá loď. Dětské hlásky z protějšího břehu mísící se se zvuky motorových pil a sekaček trávy ze zahrádkářských chat.

A tak se zdá, že jde o prostředí velmi čínorodé, pestré, možná až přeplněné. I přesto tomu tak není. Alespoň v mých očích, uších, v mé hlavě. Jsou to přesně všechny ty vjemy, které prostředí vytváří takovým jakým je. Skrze můj osobní pohled, skrze postřehy a to, jak místo vnímám, jak na něj nahlížím se snažím poukázat na prostředí mně samotné blízké, přičemž sama stále nacházím poznatky pro mě nové. Stěžejními prvky jsou pro mne zde tři elementy; řeka, krajina, břeh. Ráda bych tak tyto pojmy rozebrala, definovala a přiblížila se jednotlivým souvislostem mezi nimi.

Tvorbou mé bakalářské práce jsem se ocitla v místě, krajině a tématu, které je mi velmi blízké. V počátcích jsem přišla s jakousi abstraktní, nekonkrétní myšlenkou a konkrétním místem, které jsem chtěla zpracovávat. Měla jsem v hlavě jasně daný formát a svým způsobem problém, který jsem chtěla vyřešit. Postupem času, mým neustálým pozorováním krajiny, nasloucháním toho ruchu, procházením se kolem vody, šťouráním se v rákosí a pozorováním hladiny, břehu, projíždějících lidí, vlaků, lodí, probíhajících psů i létajících ptáků, jsem došla k tomu, že mě zajímá místní krajina více komplexně v nějakém širším měřítku, v celku.

Husinec-Řež

Husinec-Řež je malou obcí v meandru Vltavy při jejím pravém břehu, asi dvanáct kilometrů od centra Prahy. Žije zde okolo 1500 obyvatel. Obec se skládá ze dvou částí, Husinec a Řež, které společně utváří katastrální území Husinec u Řeže, přičemž většina zástavby společně s obecním úřadem je dnes na území Řeže. Z velké části je též obec obtékána řekou Vltavou.

Historické zmínky

O Husinci je známa první zmínka přibližně z roku 1227, spojována s českým králem Přemyslem Otakarem I., který přenechal ženskému klášteru u sv. Jiří v Praze jurisdikci nad jeho poddanými. Název doložen jako Guscinec. V roce 1233 je obec nazývána Gusinech, v letech okolo roku 1403 již Hussinecz. Za husitského převratu byla vesnice s pravděpodobností zabavena Pražany, v 15. století pak patřila společně s Řeží jako tzv. ves zápisná ke statku Roztoky. Statek v Roztokách koupil roku 1565 David Boryně ze Lhoty, poté byl statek prodán jeho vnukem knížeti Karlovi z Lichtensteina, jehož rod vlastnil statek až do roku 1803.

Husinec s Řeží se znovu na nějakou dobu přičlenily ke statku kláštera u sv. Jiří se sídlem v Kamýku a Statenicích. V urbáři kláštera u sv. Jiří z roku 1631 je název ve formě Husynecz.

O Řeži se prvně píše jako o osadě v listině krále Vratislava I. z roku 1088 pro Vyšehradskou kapitolu, již měl darovat mimo jiné ves Raseh. V dalším listinném falsu, tentokrát pro klášter sv. Jiří k roku 1227, se uvádí vedle Husince pod názvem Rese. Počátkem 15. století se ves uváděla ve tvaru Rzezy. V roce 1631 ve formě Rzejz. Od roku 1850 je Řež osadou obce Husinec v okrese Karlín. V roce 1919 byla odloučena z Klecan obec Husinec-Řež.

S koncem feudalismu opět patřily obě vsi ke statku Roztoky. Mezi lety 1850-1927 obec patřila k okresu Karlín, v letech 1869-1919 byl Husinec osadou Klecan (vedlejší, sousední dnes již město Klecany), v letech 1927-1942 byla obec součástí politického okresu Praha venkov, 1942-1960 náležela k okresu Praha-sever a od roku 1960 soadá pod okres Praha-východ.

Místní pojmenování

V Husinci i v Řeži vzniklo v minulosti mnoho místních pojmenování jednotlivých míst - strání, polí, skal a zákoutí, které ve mně probudili chuť, vědět o této mé rodné vesničce víc a víc. Velmi mě obohatili ve znalostech tohoto prostředí. Stejně tak mi potvrdili skutečnost, jakou rychlostí se krajina mění, jak ji člověk přetváří. Hluboké, veliké tůně v místech podél řeky byly zavezeny a osázeny vrbami. V kronice se píše o malém potůčku i třešňovém sadu, který v letech 1928-1929 vymrzl a tak se území rozparcelovalo a dnes v místě stojí domy. Stejně tak se zde nacházel jez, který se ležel šikmo po vodě v místech mezi Řeží a protějším Žalovem, hloubením řeky došlo ke zničení zbytků jezu.

Prostor, prostředí

Prostor sám o sobě je dost abstraktním, širokým pojmem, nesnadno popsatelným. Jistě existuje nějaká jeho fyzikální, matematická definice, teorie. Definovat ho může jistě každý z nás svými slovy, svým pohledem, vnímáním i představami o něm. Stejně tak prostředí. Pro někoho jasně daný, vymezený prostor, který má před sebou, prostor ve kterém žije, kde se odehrává jeho každodenní život, místo, kde prožívá své emoce, obklopuje se svými přáteli, známými, rodinou. Místo, které je utvářené člověkem společně s dalšími jevy, prostředky, objekty.

Když bych měla sama za sebe popsat, jak si představuji prostor, vysvětluji si ho jako takovou prázdnou, jasně definovanou, ohraničenou krabičku, čistou, tichou, klidnou krychli. Jakmile bych do ní zakomponovala světlo, zvuk, jiný materiál, objekt, artefakt, pohyb, stává se mi z ní prostředí. Prostředí, které ve mně vyvolává nějaké pocity, emoce, vjemy. Prostředí, které má určitou atmosféru.

„Prázdnno jako nejrozprostřenější složka prostoru. Prázdnno, které nám dává šanci k přemýšlení, šanci ke snům, ideám a vizím. Které dává šanci k realizaci jedinečné vlastnosti člověka – k tvoření.

Aleš Veselý ⁽¹⁾

Krajina a její vnímání

Silný vztah k určitému místu si neseme již odmalička. Krajina, kterou máme sebou samým prožitou a v sobě nějak zakódovanou, spjatou s určitým obdobím.

Z dětství, kdy jsme jezdili na prázdniny k babičce, k tetě nebo s kamarády na tábo-ry, se mi vybaví mnoho takových momentů. Živou krajinou je takto pro mě krajina, příroda, rybníky, lesy a louky v jižních Čechách, kde jsme jako malé děti trávili každé léto. Stejně tak silnou krajinou je pro mě ta, ve které jsem vyrůstala, krajina malé vesničky za Prahou, ve které jsme v dětství s kamarády taktéž trávili mnoho volného času pobíháním po lese, stavěním domečků, úkrytů a tajných skrýší, řeše-ním hádek a následným usmiřováním, hraním všelijakých her a pozdním chozením domů.

Vzpomínáním se do mě vlévají zvláštní pocity a emoce, promítání si skutečnosti, jak moc se krajina mění. Jak rychlý spád má náš vliv na krajinu. Jak tam, kde ještě nedávno bylo pole, jsou nové zástavby, o kus dál vytyčené pozemky a místo klidné-ho lesa, akorát tak na ty úkryty a tajnosti, se stává hlavním cesta veškerého venčení a jakéhokoliv volného pohybu.

Krajina obklopuje každého z nás. Krajinu vnímáme jako určitou část země, oblast, lokalitu, prostředí, kde žijeme, kde jsme vyrůstali, která nás okouzila. Krajina, kterou projíždíme, kterou míjíme, na kterou koukáme každý den z okna, která v nás zanechává nějaké vzpomínky, vyvolává emoce, pocity. Krajina klidná, krajina rušná. Každý z nás má jistě v paměti, v myšlenkách tu svou, jemu blízkou podobu krajiny. Krajina, ve které se zastavíme, jsme, pozorujeme, vnímáme a nasloucháme. Pro mne je takovou právě krajina, ve které hraje podstatnou roli řeka a její okolní prostředí, život spojený s ní.

Prvky v krajině

„Nedospěla civilizace do stadia, v němž by se mělo lidstvo zabývat tím, co činit, aby to bylo prospěšné pro jiné formy života?“ – Lynne Hull ⁽²⁾

Řeka jako přirozený vodní tok, mohutná, silná, pomíjivá. Pro mě zde hlavním momentem, od kterého se odvíjí ostatní. Moment jejího linutí se kolem celé obce a uvědomění si, jak silným prvkem je a jakou moc zde má.

Pro mnohé z nás je voda, řeka jakousi samozřejmostí, součástí krajiny, kterou si protéká a žije si tak svým životem. Důležitý prvek v krajině, který je zdrojem našich každodenních životů. Napříč každým městem, každou zemí, potažmo celým světem.

Na mnoha místech se však stává spíše tou utěšňovanou částí, kterou my lidé potlačujeme za vidinou zabránění jejího rozvodnění nebo k získání nových ať už rekreačních, zemědělských či lesních pozemků. Čímž si ovšem neuvědomujeme, jaký dopad to má nejen na samotný vodní tok, obyvatele, ale především na krajinu. Což způsobuje rychlé vysychání prostředí kolem řek i potoků a vytrácejí se tak velmi důležitá místa jako tůň a mokřady, které byly dříve přirozenou součástí povodí.

S těmito důležitými plochami mizí i mnoho organismů, vázaných na zmiňované území mokřad a slepých ramen řek. Vodní tok jakožto přirozené prostředí pro život mnoha druhů živočichů i rostlin je důležitou skutečností, kterou bychom si měli my všichni uvědomit. Ne vždy jde totiž o přirozené vymizení ryb či raků v souvislosti se složením vody nebo její velikostí, ale také v případech prohlubování, betonování či dláždění vodních toků, přičemž dochází k narušení celého ekosystému.

A to bohužel mnohem častěji. Příroda nám tak tento sobecký přístup k ní vrací třeba právě v podobě povodní.

Rozvodnění a prostředí břehu, místo, na které obecně pohlížíme nejspíš každý z nás jako na jakýsi pruh půdy, prostranství linoucí se po obou stranách řeky, potoka. Prostředí vnímané jako rozhraní dvou odlišných částí, hranice mezi samotnou vodou a souší, okolní krajinou.

V daném místě pak tuto hranici vnímám jako velmi křehkou, tenkou. Obecně se můžeme setkat s různými typy břehů, s jeho přirozeným rázem i s tím člověkem upraveným. Jak jsem již zmiňovala v úvodu, jedná se o místo, které toho zažívá mnoho. Je pro mě tím klidným místem, neodmyslitelnou součástí celku této krajiny. Prostředí, ve kterém se dostává do konfrontace nejen sama příroda a její prvky. Přichází i dialog přírody s člověkem. Tím mám na mysli především ten ruch, pestrý, rozmanitý.

Pohybování se v otevřené krajině, krajině mně blízké ve mně vyvolává pocity naprosté svobody, vděčnosti a zároveň právě zmíněné myšlenky pomíjivosti a křehkosti. To, jak je k nám příroda štedrá, v jakém množství nám toho dopřává, ale také není tím bezedným kelínkem, bezedným zdrojem zásob. Což je faktem, který bychom měli dostat do podvědomí, uvědomit si, jak každý za sebe, tak jako společnost.

Spojitosti krajiny a přírody s člověkem se věnuje historik umění, kurátor a publicista Jiří Zemánek v publikaci Umělecká reflexe krajiny. Obrací se zde k myšlenkám ekologie v současné době a k uvědomění si, jak cennou pro nás příroda je. Metafora přírody, Země jako „matky“. Zamyšlení se nad významem a pohledem na kulturu, uvědomění si jejích pramenů v přírodě samotné. Souvislosti mezi těmito dvěma světy.

„Pokusit se překlenout naše dosavadní oddělování se od přírody prostřednictvím znovuoživení ideje „přírodního řádu“ je jedním z nejpodstatnějších úkolů současnosti. Vnímání přírody pouze jako nám podřízené nevědomé materie nás přivedlo nejen k dnešní globální ekologické krizi, ale utrpěla tím také naše duše, včetně citu pro krásu.“

– Jiří Zemánek ⁽³⁾

Vztah k místu, dotyk místa

Vztah můžeme vnímat jako jakýsi dialog mezi dvěma prvky, subjektem a objektem, ať už mluvíme o určitém místě, architektuře, člověku, objektu. Jde o široké, pestré téma, plné různorodých krajin, kultur, lidí, skupin a zážitků, kteří jsou zvyklí vést vzájemný dialog, společně komunikovat a hledat.

Řekla bych, že vztah také do určité míry souvisí s nějakou vzpomínkou, která se pojí s daným místem, časem, obdobím. Stejně tak, jako si vztah v našich osobních životech, ať už rodinných, přátelských či partnerských, budujeme v začátcích od úplné nuly, tak i vztah k místu si vytváříme postupně.

Místo, prostředí, kde jsme se narodili, ve kterém nám byli předávány určité zkušenosti a dovednosti. Společnost, lidé, rodina, kterou jsme oblopoováni, od které čerpáme a nasáváme, která nám předává určité informace, vědomosti.

Místo, které navštívíme, prožíváme v něm různé emoce, určitý čas, vyvolává v nás nějaké pocity. Místo, ve kterém se pohybujeme, nacházíme v něm nové, vnímáme jeho atmosféru, utváříme si v něm to své prostředí, svůj domov, přátele, místo, z kterého čerpáme energii, které je nám inspirací, nasáváme ho všemi smysly, žijeme v něm.

Za místo, ke kterému mám nějaký blízký vztah tedy považuji takové prostředí, ve kterém jsem strávila nějaký čas, odehrály se v něm určité období, kapitoly mého života. A tím může být jak týden v určité oblasti, městě, kam se třeba opakovaně vracím, měsíc, půl roku, několik let i celý život. Místo, které mám spojené s určitou atmosférou, lidmi, krajinou i třeba aktivitami. Stejně tak může jít o místo, ve kterém se z nějakého důvodu cítíme dobře a v bezpečí. Místo, ve kterém se dokážeme uvolnit, vnímat a užívat si ho. Prožívat daný okamžik.

Mám ten dojem, že takovým důležitým momentem je v tomto prožitek, který je podle mého velmi podstatným v nějakém dalším vývoji vztahu k místu.

V hlavě mám několik takových obrázků, zafixovaných vzpomínek a momentů, které mě vedou k místům, ke kterým cítím něco blízkého. Kromě prostředí domova a místa, ve kterém jsem vyrůstala, krajina jižních Čech či Sázavy, jakožto místa letních prázdnin, které jsou v této práci již popisovány, je to bezesporu prostředí a krajina Liberce, které mám spojené především s lidmi, kterými se v něm obklopuji, fakultním, ateliérovým prostředím, ale i otevřenou krajinou Jizerských hor.

Jednotlivé momenty, akce, příležitosti, jednotlivá místa v nich a jejich různorodá atmosféra, kterou když bych si poskládala, dává mi dohromady takový komplexní obraz, možná prostor, kterým pro mě Liberec a jeho prostředí je.

V tomto kontextu vztahu k nim je vnímám jako prostředí a krajiny, u kterých nám až srdce poskočí při pomyšlení na ně.

*„Básník, který se nachází „uvnitř“ přírody, vnímá čerstvými smysly její projevy
a v každém z nich nalézá duchovní plnost – a to až k přesycení.“*

– Václav Vaněk ⁽⁴⁾

Stejně jako člověk přetváří krajinu, přetváří krajina jeho.

– Václav Cílek ⁽⁵⁾

Environmentální umění, Land art

Environmentální umění se oproti Land artu vyznačuje jemnou spoluprací se samotnou přírodou i jejími materiály. Je to natolik širokým pojmem, který pojímá jak historické přístupy k přírodě, tak témata ekologické i politické. Umělci svou tvorbou vytváří vztah mezi člověkem a přírodou, který se snaží skrze jejich invence zlepšit. Umělecká díla mohou vzniknout jako součást krajiny, stejně tak být umístěny do vnitřních prostor galerie.

Pojem Land artu se začal objevovat koncem 60. let ve Spojených státech, kde představoval monumentální zásahy umělců do prostředí krajiny a to jak jimi samotnými, tak za pomoci techniky. Jde o druh umělecké tvorby, kde je stěžejním vztah mezi umělcem a krajinou. Krajina se stává galerií, plátnem a mnohdy i jediným svědkem uměleckých prací. V mnohých pracích můžeme najít souvislost či návaznost na jiné moderní směry 20. století, minimalismus i konceptuální umění. Zatímco v USA Land art vychází z tehdejší sociální a politické situace, kdy šlo o jakýsi popud, vyjít z galerií a jde především o monumentální, velkolepá díla, jeho evropské uchopení nese zaměření se na kulturní stránku, vnímání krajiny, určitý vztah k přírodě a její uchopení. Důležitým je samotný proces tvorby. Podle mého také podchycení vztahu k místu v dané krajině a porozumění. Základním principem environmentálního umění i land artu je pomíjivost. Dílo v krajině nezůstane věčně, ukazuje se zde vliv povětrnostních podmínek, času, živost přírody, otevřený prostor, ve kterém se toho děje, odehrává mnoho.

„Příroda je myšlenka vytvořená kulturou a příroda je myšlenka začleněná do jazyka. Její pojem – termín již předpokládá, že my jsme vně – a proto je to antropocentrické.

My jsme příroda a příroda „je“. Naše životy jsou procesem přírody.“

– Chris Drury ⁽⁶⁾

Přešla bych tak k některým z vybraných umělců, kteří mě svou tvorbou ať už inspi-rují, či nutí zamýšlet se, přemýšlet nad daným tématem, prostředím, pojmy i tvorbou samotnou. Nad tématem krajiny, prostředí, významu pomíjivosti, vnímáním místa a jeho uchopením.

Andy Goldsworthy

Při pomyslení na tvorbu Land artu nebo obecně umělce, kteří se věnují tvorbě ve spojení s přírodou, se mi mezi prvními vybaví Andy Goldsworthy, britský sochař a fotograf žijící ve Skotsku, který ve své práci vnímá vliv objektů, věcí i živých tvorů na krajinu.

I když se se svou prací nachází přímo v přírodě, nikoliv ve vnitřních prostorách, do mé práce jsem ho tak zařadila z důvodu jeho citlivého přístupu ke krajině, vnímání prostředí a práci s materiálem.

Pro jeho tvorbu jsou typickými materiály, které nachází v přírodě. Například při práci s tématem ovce a jejich konfrontací se společností a krajinou popisuje, jak je my jako lidstvo vnímáme příčinou společenských a politických změn, spíše jako chomáč vlny, snaží se tak skrze materiál, jejich vlnu dostat k ovčím samotným.

Z jeho prací sálá smysl pro cit a vnímavost, věnuje se velmi často lineární tvorbě. Myšlenka života v dutině stromu. Linie, působící na mě, jako by jeho tvorba byla tou pomyslnou linií života.

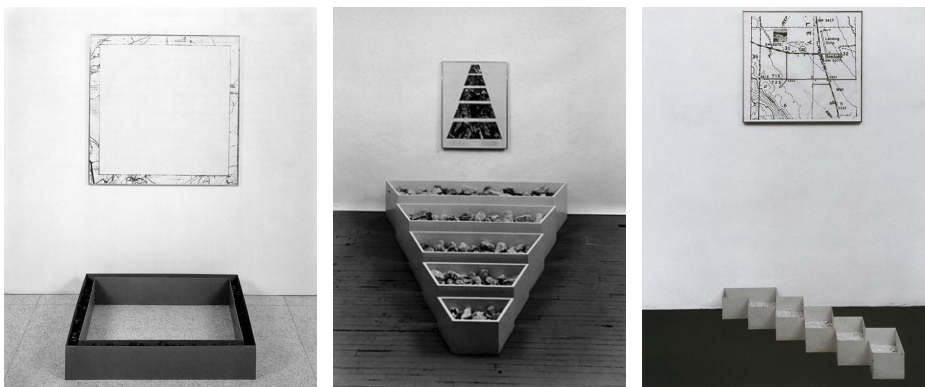

Robert Smithson

Robert Smithson, jedním z prvních představitelů land art umění, který dříve pracoval s tématem minimalismu a světla, zrcadly, odrazem, přičemž šlo vždy o čistou jednoduchost. Později projevoval velmi intenzivní zájem o krajinu průmyslu i skládek odpadu, čímž jako jeden z hlavních land artistů začal experimentovat s materiály kamene a zeminy přímo v těchto oblastech krajiny.

Taktéž umělcem, který vytváří svá díla spíše v prostředí krajiny. Je tím z představitelů, který ve svém díle využívá velkých pracovních vozů, pomocí kterých přetváří prostředí krajiny, čímž vytváří jakýsi dialog mezi průmyslem a uměním, silou krajiny a člověka. Blízky mu byl moment působení krajiny a jejích změn na člověka a jeho citění. Mezi jeho nejznámější dílo patří Spiral Jetty, vytvořený na solném jezeře v Utahu.

Jeho práce je mi však blízká spíše z jeho období, kdy vytvářel svá minimalistická, řekněme konceptuální díla a instalace uvnitř galerií. Příkladem je mi jeho výstava nebo instalace prací s názvem Non site, ve které se objevují různé struktury – kamen, beton, písek a další prvky z různých míst v New Jersey. Stěny galerie jsou doplněny o fotografie a fragmenty map z těchto míst.

„Umělec již nestojí před přírodou, ale nalézá se v ní jakožto interaktivní součást jejího prostředí; vytváří své kreace z jejích vlastních materiálů a krajinných prvků.“

– Jiří Zemánek ⁽⁷⁾

Richard Long

Britský umělec, který patří mezi nejznámější tvůrce Land artu, se ve své tvorbě věnuje sochařství, malířství i fotografii. Jeho hluboký vztah k přírodě je patrný už z jeho prvních děl v krajině, která jsou charakteristická jeho stopou, chozením krajinou. Svá „vyšlapaná“ díla dokumentuje skrze fotografii a zápisky, které jsou poté součástí výstavy.

Při svých cestách, které podnikl do mnoha zemí, do krajiny Anglie, Irska, Skotska, ale i Afriky, Nepálu nebo Japonska, také vytváří různé sochy z kamenů a materiálů, které cestou nachází, vyšlapává cestičky, chodí podél řeky a břehů a sžívá se tak s místní přírodou. Jeho dílem nezasahuje do krajiny věčně. Dává tak svobodu povětrnostním podmínkám a navrácí použitý materiál zpět přírodě.

Zde můžeme mluvit o tom čistém poznání pomíjivosti, času, souznění i lehkém dialogu umělce a krajiny, o přirozeném, citovém přístupu. V pozdějších letech také umisťuje a rekonstruuje svá díla do vnitřních prostor, přičemž základem zůstává sběr přírodních materiálů a tím i pohyb v přírodě.

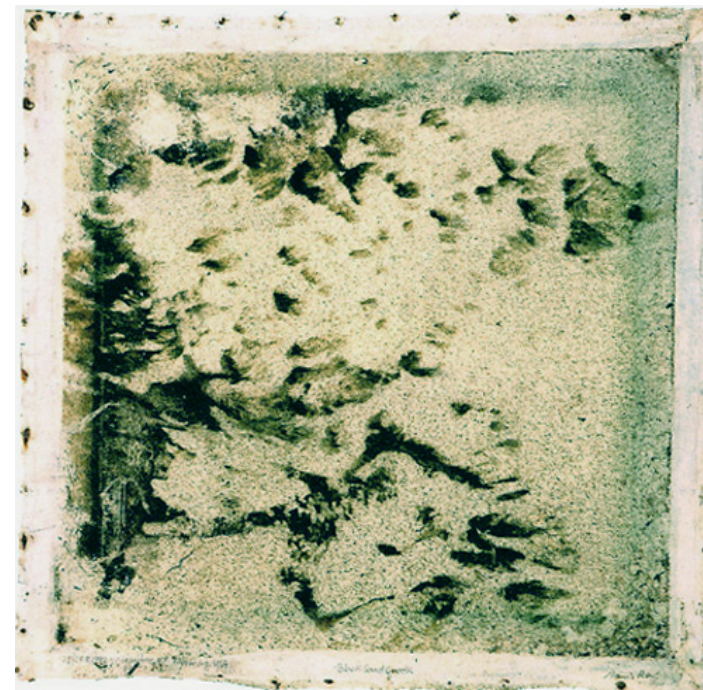

Mario Reis

Tvorba Maria Reis je založená na velmi podrobném zkoumání prostředí, přírody, jejích jevů a pohybu. Pracuje s hladinou řeky, napnutým plátnem v rámu a nánosy řeky, které tvoří zajímavá seskupení v závislosti na tom, v jakém směru toku plátno umístí, jakou rychlost tok řeky má.

Na výsledný obraz má vliv i on sám, kdy na rámy pokládá kameny, kterými reguluje rychlost proudu, řeka mu tímto slouží jako malířský štětec a celá práce se tak stává interakcí mezi autorem a řekou.

Mario Reis tyto díla vytváří na mnoha místech v Severní Americe, Mexiku, Evropě, Africe i Japonsku. Každé z děl je velmi individuálním a reálným, skutečným. Není vytvářena žádná iluze, z každého jednotlivého obrazu mluví hlas dané řeky a okolní přírody, zanechává svou stopu v určitém místě a čase v komunikaci harmonie těchto dvou světů. Spolupráce řeky a člověka.

V dílech můžeme najít odpovědi na otázky fungování řeky jako takové, jejího pohybu, unikátnosti, pomíjivosti.

Můžeme zde mluvit o velmi osobitém přístupu autora, který je z části až vědecký. Reis zmiňuje smyslové prožívání tvorby a umění, přirovnává zde realitu a vědomé bytí ke světu internetu, reálné živé setkání s sebou nese množství radosti, štěstí, živé zkušenosti, které jsou jen těžko nahraditelné. Touto myšlenkou by se dalo přistoupit i k přenesenému obrazu.

Mario Reis je autorem, ke kterému jsem se dostala spíše náhodně v průběhu práce. V počáteční konfrontaci s jeho tvorbou mě zaujala vizuální stránka jeho díla. Poté jsem začala zkoumat, jaký je jeho postup a přístup, kterým díla vytváří a jak pracuje se samotným prostředím krajiny.

Ursula von Rydingsvard

Když jsem při hledání narazila na sochařku Ursulu von Rydingsvard, první co mi proběhlo hlavou bylo – osobitost, síla. Německá umělkyně pracuje s materiálem dřeva, vytváří sochy z cedru, které jsou propojovány s lidskou identitou a pamětí Země. Daným materiálem a instalací díla v krajině se dostává ke komunikaci s přírodou právě skrze materiál.

Vytváří tak vztah mezi přírodní a lidskou historií. Dřevo je pro ni tím materiálem, který jí umožňuje vyjadřovat se. Materiál, skrze který může komunikovat.

Její tvorba na mě působí velmi mohutně a silně, zároveň ale tak osobně a křehce. Moment, kdy do objektů vnáší její vlastní prožitky z dětství, její životní příběh. Dynamika se kterou v dílech pracuje, cit, který je z objektů patrný. Práce se samotným materiálem, ve vztahu k přírodě, k místu i k jejím prožitkům je mi blízká v souvislosti mé práce a mého vnímání prostředí a prožitků s ním spojených.

„Není nic na celém světě, co udrží svůj tvar. Všechny věci jsou ve stálém stavu proudění a všechno je přiváděno k bytí změnami přírody. Čas sám plyne stálým pohybem, stejně jako řeka.“

Ani řeka ani rychlost času nemůže zastavit svůj průběh; ale, jako vlna je hnána za vlnou a jako každá vlna, když přichází, je tlačena a sama tlačí na vlnu před sebou, tak čas plyne i následuje, a je vždy nový. To, co jednou existovalo, už není, a to, co nebylo, přijde k bytí, a tak celý koloběh znovu probíhá.“

– Publius Ovidius Naso ⁽⁸⁾

Miloš Šejn

Pro mě jedním z představitelů landartu a člověk s velmi poetickým náhledem na bytí. Miloš Šejn, výtvarný umělec, který se věnuje konceptuálnímu umění, performance ve spojení s velmi citlivým přístupem k přírodě. Má za sebou mnoho cest různými zeměmi, krajinou, divočinou, při kterých objevoval svou vnitřní potřebu přiblížení se k tajemstvím přírody.

Ve volné krajině se věnuje tělesné kresbě a malbě, kterou doprovází zvuková stopa, projev. Během svých cest zaznamenává, popisuje i fotografuje své pocity, vjemy, postřehy z míst. V dílech je tak hlavním momentem pohyb, místo, čas a prostor. Je tak označován za intermediálního tvůrce, jehož tvorba pojímá velmi široký záběr. Jednotlivé práce jsou z prostředí míst, ke kterým si vytvořil nějakou hlubší citovou vazbu. Fascinace přírodou a jejími zázraky, tajemstvím, téma krajiny, které je pro Miloše Šejna stěžejním. Můžeme zde mluvit o již zmiňované vazbě místa a o našem vztahu k němu. Místo, které máme sami sebou prožité, vyvolává v nás určité emoce. Autor, který je pro mě inspirativní jak jeho tvorbou, přístupem, vizuální stránkou díla i jeho koncepcí a myšlenkou, způsobem jakým přistupuje k danému místu, krajině a nějakému vnímání, tak jako člověk, pro kterého je charakteristickým to opravdové splynutí s přírodou. To citlivé naslouchání a vnímání jí.

Robert Buček

Dalším tvůrcem, umělcem je sochař Robert Buček, pro kterého je takovým výstižným popisem, charakterem socha, pohyb, kompozice, přírodní materiály, prostor. Hodnotným nebo důležitým momentem, uspokojením a zážitkem je pro něj proces, výsledek díla už je pak radostí. Taktéž pracuje s prostředím krajiny a jejím vnímáním, reliéfem, zákoutími, zálivem.

Zaujal mě jeho přístup k materiálu, jeho práce s kartonem, jakožto levným materiálem, využitelným pro ta nejlevnější obydlí, kterému dá vylitím jeho reliéfu novou formu.

Při vyhledávání inspiračních zdrojů se mi zalíbil jeho podobným smýšlením, sympatickému přístupu k materiálu, tématu řeky, uvažování nad určitým materiálem a jeho dosavadním významem a možným posunutím, přetvořením ho. Fenomén času, moment pokory ve vztahu k přírodě, nějaké vcítění se a kontakt člověka s ní.

Robert Buček také hledá a nachází témata domova, bezpečného místa a nějakou stránku materialistického světa, existenciální témata, dotýkající se pomíjivosti v kontextu našeho uvažování nad bydlením a nad nějakými standardy společnosti.

„Pečlivě vybudované domy se mění na ruiny s povrchní, pomíjivou krásou. Ukazují na naši vlastní posedlost budováním a dekorováním bytů, které ztrácí veškerou praktickou smysluplnost. Východiskem z těchto zoufalých pocitů se stávají jednoduché formy, domy stavěné pouze z životní nutnosti bydlet. Domy, ve kterých by právě proto bylo krásné žít.“⁽⁹⁾

Olga Karlíková

Tvorba Olgy Karlíkové, malířky a textilní výtvarnice je založena na pokorném naslouchání přírodě. Jejím celoživotním tématem se stal prostor a prostředí země a moří, hlasy ptactva i velryb. Zaznamenávala jak jejich hlas, tak pohyb, který ztvárňovala do různých vizuálních struktur. Z děl je patrná citlivost a prožitek, vztah k tomuto tématu, jemný pohyb, smysl pro detail. Momenty zachycovala kresbou tužkou, štětcem a tuší, perem.

Olga tak ve své práci v podstatě zachycuje a znázorňuje jakousi spontánní analogii landartu. Zároveň tak vstupuje do tvorby konceptuální. Svou transformací prvků přírody, čistým pozorováním a zpracováním vjemů.

Dalo by se říct, podobně jako u Miloše Šejna, jde v díle Olgy Karlíkové o to čisté pozorování a naslouchání a jakýsi deníkový záznam, zpracování pocitů a vjemů z daného prostředí, hlasů přírody. Přesto její tvorbu vnímám možná ještě o něco něžněji, citlivěji a s větší křehkostí. Inspirativní je u ní právě to jemné zachycení a znázornění života přírody. Stále jde o nějaké naslouchání a vnímání daného okamžiku, prožitku místa, který shledávám stejně tak v mé práci i v nějakém mém pohledu na toto dané prostředí.

*„Umělecké artefakty podněcují a umožňují tušení velikosti, volnosti. Vstupovat vědomě do prostoru znamená vymezit sebe sama jako člověka a svým výtvořem, sochou, vymezit sebe vůči bytí. Je to druh komunikace se světem.“
„Je možné, že tzv. vnitřní a vnější prostor jsou jedno a totéž – ukazují to Brancusiho vyleštěné bronzы, zvláště „Pták“.“*

– Jindřich Zeithamml ⁽¹⁰⁾

Praktická část

Tomuto prostředí a tématu se věnuji skrze sérii prostorových objektů společně s fotografiemi a kresebnými poznámkami. Vnímáním prostředí, pozorováním okolní krajiny, sbíráním různým přírodních materiálů, na kterých se často podepisuje život a síla, dynamika řeky. Vyplavené kousky omletého dřeva, traviny, kořeny, úlomky kamene, který neodmyslitelně patří k prostředí místního kamenolomu. Odraz hladiny, její odlesk, ta třepotavá křehkost na povrchu. Chatky, na kterých se podepsala sama řeka, některé statečně stojí dál, opravené, svítící všemi barvami, po jiných zůstávají hrubé základy a náznaky nějakého života.

„Umění je pro mě výsledkem nebo spíše důsledkem přetlaku a potřeby se vyjádřit a ventilovat, ale potom zpětně poznávat a zkoumat o co šlo. Hrabat se v nich, přehazovat je, obracet je, pracovat s nimi.

Nejvyšší rozkoš je, když si ani neuvědomuji tuto část, když plyne sama, tak jako teče voda nebo fouká vítr. Když jí neovlivňuji svým chtěním, touto směšnou malostí člověka, který si naivně myslí o svém rozumu, že jím může zasahovat do běhu světa.“

– Aleš Veselý⁽¹¹⁾

Průběh práce

V začátcích mé práce jsem k místu přistupovala skrze nějaké mé vnímání, naslouchání a pohybování se v krajině. Pozorování běžného denního ruchu, pohybu lidí i dopravy. Pohybu protějšího břehu, jeho života a pestrosti.

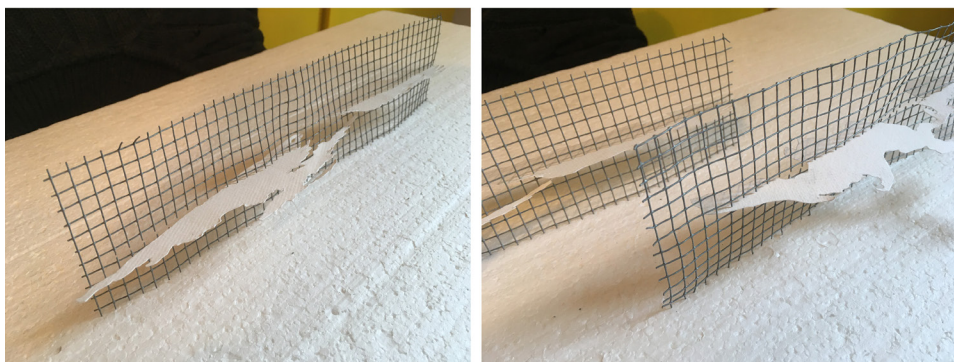
Fotografování jednotlivých pohledů do krajiny, sledování horizontu, pomyslné hranice mezi vodním tokem a břehem. Hranice možných povodní. Zaměřovala jsem se na konkrétní místo vykrojeného území pravého břehu, se kterým jsem chtěla pracovat.

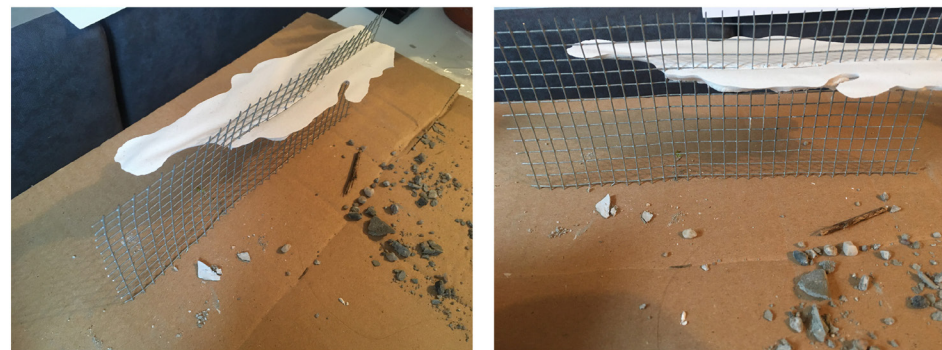

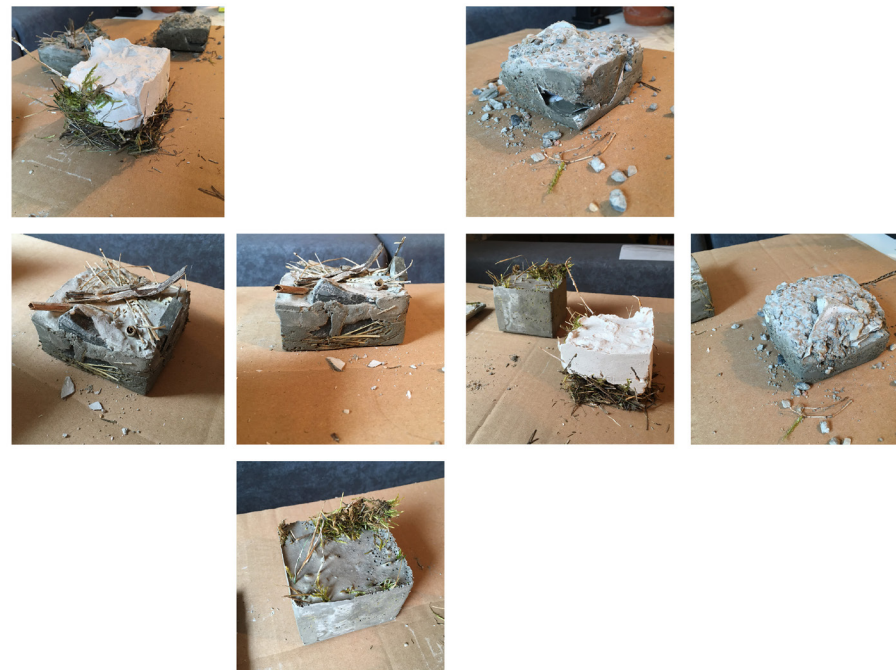
Postupem času jsem začala k prostředí přistupovat více komplexně v nějakém širším celku. Nalézání různých přírodních materiálů, mapování prostředí břehu, hladiny a jejich struktur.

Pozorované odlesky a odrazy hladiny jsem začala převádět do dvojrozměrných i trojrozměrných objektů a zároveň se snažila vyjádřit tak tu sílu a křehkost jednotlivých prvků krajiny skrze použité materiály.

„Umění vnímám jako nástroj ke zkoumání a poznání.“ ⁽¹²⁾

Stejně tak objekty vytvořené z nalezených přírodnin v kombinaci se sádrou vnímám jako prostředek, skrze který mohu vyjádřit tu konkrétní část prostředí a jeho křehkost v kontrastu silné mohutné řeky.

Na jednom místě klidnou, čistou, o kousek dál plnou všelijakého nánosu. Stejně tak prostředí břehu, v jednom místě plné kamenů, jinde suchem rozpraskaná zem. Tyto rozlišnosti jednotlivých lokalit jsem si začala fotit, materiály sbírat a převedla tak do prostorových objektů.

„Používám určité umělecké postupy jako nástroje, ale i když na cestě za sebou zanechávám hmatatelné stopy v podobě povětšinou kresebných nebo třírozměrných záznamů – není artefakt mým cílem. Cílem, spíše důvodem celé činnosti, je poznání. Umění se stává pouze nástrojem ke zkoumání a poznání.“

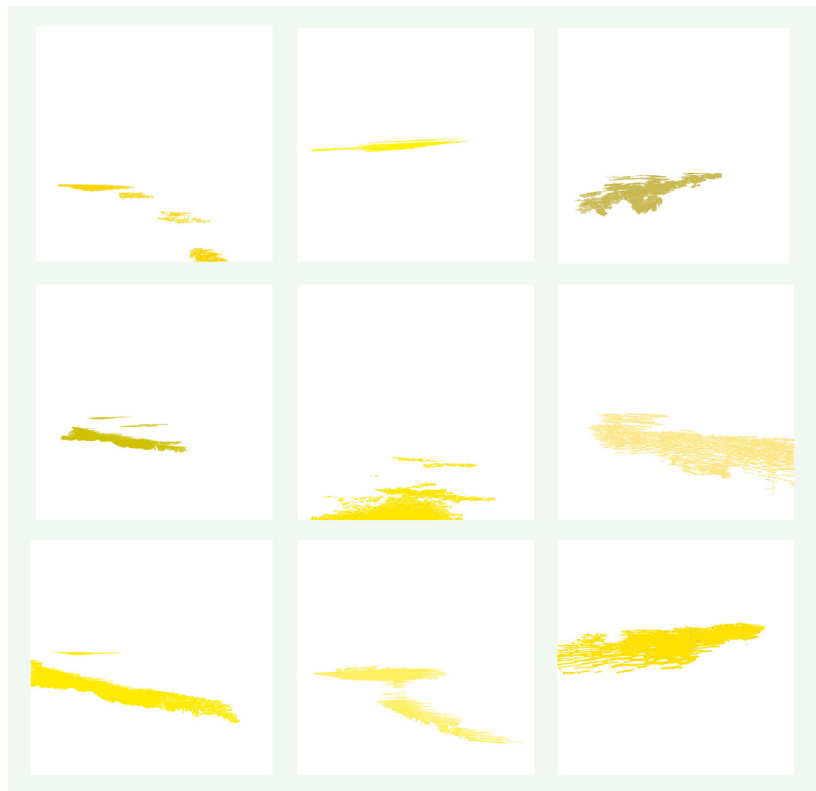
– Aleš Veselý ⁽¹³⁾

Fotografie pak jako prostředek, skrze který mohu do krajiny proniknout. Zachytit momenty, detaily, struktury, odraz i odlesk hladiny.

Pohledy, horizont.

Ze zachycených momentů se odvíjí další část mé práce, kterou jsou jakési rastry, práce s linií, které se skládají převážně z pohledů na hladinu vody. Pozorování hladiny a jejích abstraktních odlesků. Vytváření jakýchsi rastrů, které jsou pro mě symbolem již zmiňované křehkosti a něhy samotné hladiny.

Závěr

Toto popisované pozorování mne dovedlo k tomu, jakým způsobem k danému prostředí přistupovat, uvedlo mne do určitého způsobu uvažování, vnímání místa, momentů, čerpání všech možných vjemů a pro mě nových poznatků. A tím vším i k přístupu k práci. K přírodním materiálům. K jejich vlastnostem. K myšlence jejich křehkosti i pomíjivosti. Zkoumání některých témat jakým je třeba zmíněný vztah k místu, zamyslet se nad tím, co pro mě znamenají pojmy jako krajina, řeka či břeh a jak na ni pohlížím, jak je vnímám.

Měla jsem tak možnost hlubšího poznání jak samotného prostředí, tak tématu environmentálního umění a landartu. Lépe a podrobněji poznala práce vybraných umělců, jejich přístup k práci, k tvorbě, ale i k přírodě a krajině jako takové.

Rozšíření a prohloubení si znalostí a obzorů mého rodného místa, načerpání nových poznatků a získání mnohých zajímavostí o prostředí a jeho minulosti.

Tím, že jde jak o prostředí, tak o téma, které je mi blízké a o které se zajímám, mohu říct, že mě práce s ním velmi bavila. Ukázala mi nové směry, rozšířila mé obzory, prohloubila dosavadní vědomosti a uvedla do tématu, které je natolik široké, pestré a v současné době i velmi probírané. Čímž se dostává do podvědomí.

Seznam použité literatury

1. KORBIČKA, Pavel, ed. Prostory - úvahy – autobiografie – rozhovory. Brno: Vutium, 2019, 317 s. ISBN 978-80-214-5224-4. s. 164.
2. BÁRTA, Jaroslav. Tvář naší země – krajina domova, Umělecká reflexe krajiny, Sborník příspěvků pro Českou komoru architektů. Jaroslav Bárta, Studio JB. 2001. 83 s. ISBN 80-86512-05-3. s. 34
3. BÁRTA, Jaroslav. Tvář naší země – krajina domova, Umělecká reflexe krajiny, Sborník příspěvků pro Českou komoru architektů. Jaroslav Bárta, Studio JB. 2001. 83 s. ISBN 80-86512-05-3. s. 34
4. BÁRTA, Jaroslav. Tvář naší země – krajina domova, Umělecká reflexe krajiny, Sborník příspěvků pro Českou komoru architektů. Jaroslav Bárta, Studio JB. 2001. 83 s. ISBN 80-86512-05-3. s. 16
5. Krajina: Příběh krajiny na přelomu tisíciletí. Cesty venkova: Zpravodaj ochránců přírody [online]. 1992 [cit. 2021-5-27]. Dostupné z: <https://www.cestyvenkova.cz/index.php?id=32>
6. GRANDE, K. John. Dialogy umění a přírody, Rozhovory s environmentálními umělci. Praha. Powerprint, 2015 266 s. ISBN 978-80-87994-28-3. s. 216
7. Jiří ZEMÁNEK: Přesahy sochařství v českém výtvarném umění 1950 - 2000, in: Proměny dějin umění, Roman PRAHL/Tomáš WINTER (ed.), Praha 2007, 186 <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/search/?lang=cs>
8. GRANDE, K. John. Dialogy umění a přírody, Rozhovory s environmentálními umělci. Praha. Powerprint, 2015 266 s. ISBN 978-80-87994-28-3. s. 250
9. Robert Buček: 4+1 / 3+kk [online]. [cit. 2021-5-27]. Dostupné z: <http://www.xyolomouc.com/home/galerie-xy/robert-bucek>
10. KORBIČKA, Pavel, ed. Prostory - úvahy – autobiografie – rozhovory. Brno: Vutium, 2019, 317 s. ISBN 978-80-214-5224-4. s. 164.

11.-13. KORBIČKA, Pavel, ed. Prostory - úvahy – autobiografie – rozhovory. Brno: Vutium, 2019, 317 s. ISBN 978-80-214-5224-4. s. 146

Seznam dalších zdrojů

Historie obce Husinec. Místopisný průvodce po České republice [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://www.mistopisy.cz/pruvodce/obec/2968/husinec/historie/>

Historické zmínky o osadách Husinec a Řež. Husinec-Řež [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://www.husinec-rez.cz/obec-727b/historie/>

HISTORIE OBCE HUSINEC- ŘEŽ. Rod Čackých a Nebeských [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://rod-cackych.webnode.cz/products/a01-historie-obce-husinec-rez/>

ROBERT BUČEK. GALERIE CAESAR [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: http://www.galeriecaesar.cz/Galerie%20Archiv/2020/338_bucek_robert/bucek_robert.htm

MICHNA, Jaroslav. Když to řeka přinese. Czech-German magazine [online]. 20. 3. 2020 [cit. 2021-5-27]. Dostupné z: <https://www.nnmagazine.cz/clanek/kdyz-to-re-ka-prinese/>

Richard Long. Artmuseum [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: http://www.art-museum.cz/umelec.php?art_id=1372

Richard Long. National galleries Scotland [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/artists/richard-long>

Fenomén: Land art a ekologické tendence výtvarného umění. Česká televize: Art-Zóna [online]. 24. 9. 2019 [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/12072033166-artzona/219542150100018/obsah/722173-fenomen-land-art-a-ekologicke-tendence-vytvarneho-umeni>

Rivers and Tides: Životopisný dokument o umělci Andy Goldsworthy. Česká televize [online]. 24. 9. 2019 [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10104853838-andy-goldsworthy/206542152170002/>

BLAIL, Michael. Diplomová práce - Umění v kontextu environmentální problematiky: Český dokumentární film v environmentálních souvislostech [online]. Fakulta sociálních studií Masarykovy Univerzity Katedra environmentálních studií, 2008 [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/zq8vs/TISK-DP.pdf>

Robert Smithson, předchůdce land artu. Fahrenheit magazine [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://fahrenheitmagazine.com/cs/um%C4%9Bn%C3%AD/Robert-Smith-p%C5%99edch%C5%AFdce-land-artu#view-1>

Miloš Šejn. Paměť národa [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/sejn-milos-1947>

Miloš Šejn: Býti krajinou. Artyčok [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://artycok.tv/4487/milos-sejn-be-nature>

Olga Karlíková. Artlist [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://www.artlist.cz/olga-karikova-430/>

Galerie bez diváků. Olga Karlíková 1923–2004: NASLOUCHÁNÍ. ČT art [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://art.ceskatelevize.cz/360/galerie-bez-divaku-olga-karikova-19232004-naslouchani-ajurb>

The Beautiful Genre of Environmental Art. Musart Boutique [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://musartboutique.com/the-beautiful-genre-of-environmental-art/>

Robert Smithson: non-site. YIYUN KANG: RESEARCH [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://kangyy1.wordpress.com/2014/10/28/robert-smithson-non-site/>

The Site as Project: Robert Smithson. Martin Hogue [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://martinhogue.net/The-Site-as-Project>

In lockdown too, Andy Goldsworthy works with what's at hand. La weekly [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://www.laweekly.com/in-lockdown-too-andy-goldsworthy-works-with-whats-at-hand/>

Sheep as Inspiration for Art: Andy Goldsworthy. Abrams The Art of Craft [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <http://abramscraft.com/news/2007/12/9/sheep-as-inspiration-for-art.html>

River and Tides Analysis: Andy Goldsworthy. Discovering my place [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://kmcgall.wordpress.com/2008/05/30/rivers-and-tides-analysis/>

Mario Reis, Nature Watercolors, canvas installed in Godebach. ResearchGate [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/figure/Mario-Reis-Nature-Watercolors-canvas-installed-in-Godebach-Muerlenbach-2013-Courtesy_fig2_299437299

A young hare [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://ayounghare.wordpress.com/2011/06/24/time-itself-flows-in-constant-motion-just-like-a-river-for-neither-the-river-nor-the-swift-hour-can-stop-its-course-but-as-wave-is-pushed-on-by-wave-and-as-each-wave-as-it-comes-is-both-presse/>

Richard Long: A Line Made by Walking, 1967 [online]. [cit. 2021-5-26]. Dostupné z: <https://magazin.aktualne.cz/richard-long-a-line-made-by-walking-1967/r~3a31f718159811e98b38ac1f6b220ee8/r~aa3047e4159911e99168ac1f6b220ee8/>

